

GOVORNIŠKO STILNO SREDSTVO ALI POMOČ PREVAJANJU?

Dvojično vezniško priredje v izbranih besedilih Primoža Trubarja, Martina Lutra in njunih sodobnikov

Primož Trubar je objavil sploh prvo knjigo v slovenščini, svoj prvi katekizem, odtlej je prevajal biblijska besedila in teološka razpravljanja visokega ranga. Trubar je tudi pisal predgovore k svojim prevodom, ki niso bili prevodi, temveč izvirna besedila. Le kako je mogel najti pot za rabo svojega maternega jezika v besedilih, ki kažejo, da niso le zapisani govornjeni jezik, ampak imajo vse značilnosti knjižnega jezika. S to razpravo delamo poiskus raziskave tega vprašanja, upoštevajoč Trubarjevo rabo dvojične vezniške prirednosti, t. i. dvojne formule, primerjajoč ga z drugimi avtorji, predhodnimi in iz istega časa.

In 1550, Primus Truber published the first book ever written in Slovene, his first catechism. From then onward, he translated texts from the Bible and high-level theological treatises. Truber also wrote prefaces to his own translations, which were themselves non-translated, original texts. How could he possibly find a way to use his mother-tongue in texts which prove to be not merely »written-down« spoken language, but carry all the characteristics of a literary language? In the present paper an attempt shall be made to investigate into this problem by having a look at Truber's use of the binary syndetical coordination, the so-called twin formula, and comparing it with other authors, previous and contemporary.

[...] beri in piši ta jezik, kakor sem jaz delal kar nekaj časa, pa boš ugotovil in prav kmalu videl in opazil, da se tudi ta naš jezik tako kot nemški lahko čedno lepo piše in bere.

1 Že v predgovoru svoje prve knjige v slovenščini, v katekizmu iz l. 1550 se je Trubar obrnil s to besedo opogumljenja na svoje sodeželane, misleč pri tem pač na pravopisne težave, ki še niso bile rešene z utrjeno normo; tudi za to, kateri črkopis naj v bodoče uporablja za svoje slovensko pisanje, se v tem času še ni bil odločil. Medtem ko je svoja prva dela tiskal še z nemškimi črkami, se je na pobudo bivšega koprškega škofa Petra Pavla Vergerija kmalu odločil, da bo za slovenski tisk uporabljal samo še latinske črke.¹ Glavni cilj in pribežališče vseh Trubarjevih prizadevanj je bil, da bi v smislu reformacijskega pojmovanja jezika od vsega začetka svoja besedila jezikovno oblikoval tako, da bi vsi Slovenci in ne le govorniki kakega posameznega narečja od njega izoblikovani knjižni jezik lahko

¹ Nemške črke (švabaška fraktura) pa so služile namenu, da so razločevale obrobice od glavnega besedila.

razumeli. Ta mu je služil zato, da bi samo slovensko govorečemu prebivalstvu odprl pristop do razumevanja svetega pisma – ki bi mu drugače ostal zaprt. To poudarja v predgovoru k Prvemu delu nove zaveze 1557:

In prizadeval sem si pri tem prevajanju, da bi me glede besede in stila vsak Slovenec, naj bo Kranjec, Spodnji Štajerec, Korošec, Kraševce, Istran, Dolenjec ali Bezjak lahko razumel. [...] In zato sem ostal kar pri kmečkem slovenskem jeziku in kakor ga govorijo na Raščici, kjer sem rojen, in nenavadnih in hrvaških besed nisem hotel mednje mešati in si tudi novih ne izmišljati.

Tu imamo opraviti z dvema na videz protislovnima izjavama: po eni strani naj bi bil Trubar pisal za vse Slovence razumljivo – torej omogočil sprejemanje svojih besedil vsem, po drugi strani pa naj bi bil ostal pri »kmečkem slovenskem jeziku« svojega rojstnega kraja Raščica. Vprašanje, kako dobesedno naj se jemlje ta njegova izjava, da bi ta krajevno vezani jezik vzel za osnovo nadpodročnega knjižnega jezika, je pripeljalo do v novejšem času spet vzplamtelega razpravljanja, kako je z narečno podstavo slovenskega knjižnega jezika: najbolj znana je v tej zvezi ovrgovalna teza Igorja Grdine (Grdina 1993, predvsem 93–109) glede postavke Jakoba Riglerja iz 60-ih let (Rigler 1968/1, 234), češ da je Trubar hotel pisati v ljubljanski mestni govorici.² Do Grdinovih izvajanj je Jože Toporišič v sestavku Jakoba Riglerja teza o začetkih slovenskega knjižnega jezika (SR 41 (1993), 449–464) zavzel kritično stališče.

Trubarjeva izjava o jeziku preprostega ljudstva v miselni paradigmi onega časa ni osamljena, za pojmovanje jezika pri reformatorjih je celo značilna, o čemer priča pogled na Martina Lutra velikokrat navajeni nasvet vsem prevajalcem:

Treba je zato vprašati mater v hiši, otroke na ulicah, navadnega človeka na trgu, in mu gledati na usta, kako govorijo, in po tem prevajati, potem bodo to razumeli. (Luther 1972, 246).

Luter pa je gotovo pisal za »preprostega človeka«, nikakor pa ne kakor ta – in gotovo ne tako, kakor je ta govoril. Pri reformatorjih razširjen topos nas ne more premotiti, da nobeden izmed njih tega ni storil – ne Martin Luter in ne Primož Trubar, ki ni mogel poseči na nobeno kakor že oblikovano knjižnojezikovno izročilo.³ Pri Trubarju je poleg tega treba pomisliti, da je sicer različna

²Prim. tudi RIGLER 1968b, 78: »Kako naj sodimo o Trubarjevem razmerju do ljubljanskega narečja? Ali naj v njegovem jeziku vidimo samo vplive ljubljansčine, ali pa težnjo, da bi pisal v ljubljansčini? Po mojem mnenju po vsem, kar je bilo tukaj navedeno, ne moremo dvomiti o njegovem zavestnem prizadevanju.«

³V predgovoru k objavi Register vnd summarischer Inhalt 1561 omenja: »Die ander vnd fürnämist vrsach dies getruckten Registers ist die / seitmalen auß sonderm fürsehen / vnnd Vrrordneten Gottes erst jetzundt / in disen bösen letsten Zeiten / die Heilige Biblische geschriff / vnd andere Gottselige Bücher / auch in die Windisch vnd Crobatisch Sprach

slovenska narečja dobro poznal iz svojih popotovanj in s posameznih postaj svojega izobraževanja in poklicne poti, ali pa jih je obvladal, ni jasno. Prej bo treba domnevati, da je pokrajinske razlike poznal in da se je trudil, da bi za svoja slovenska pisanja našel jezikovno obliko, ki bi bila sprejemljiva ne le za prebivalce enega področja, ampak bi bila vsaj pasivno-sprejemalno identifikacijska ravnina za vse Slovence, ne da bi pri tem dejansko dajala prednost kakemu posameznemu narečju. Narečje njegove domače vasi Raščice je bilo tisti govor, ki ga je poznal iz svojega otroštva – njegov materni jezik⁴ v pravem pomenu besede, namreč jezik, za katerega je upravičeno domneval, da ga ne le pozna, ampak tudi zna. Da Trubarjeva besedila na glasoslovni, oblikoslovni in besedijski ravnini prevevajo vplivi drugih narečij kot njegove domače vasi, se vidi, kajti Trubarjev poseg na »kmečki slovenski jezik [...], kakor se govori na Raščici« pomeni enako malo kakor Lutrov izrek, da je treba ljudstvu gledati na usta /kako govori/ in po tem prevajati«, da bi bilo treba morda le zapisati kar je »ljudstvo«, bilo na Raščici ali kje drugje dan za dnevno dajalo od sebe.⁵ Če se npr. malo ozremo na predluterske prevode svetega pisma, nam postane jasno, da novo pri Lutru niso bile samo določene glasoslovne in besedijske novote, temveč prevajanje in pisanje po novem načelu, pri katerem je skladnja latinskih predlog zgubila zgledovalno vlogo na ubesedovanje v nemščini. Kakšen je bil dejansko govorjeni občevelni jezik – izobraženih ali »ljudstva« v Ljubljani 16. stoletja, je pač treba šele pokazati, o tem v resnici še ne vemo prav dosti, in kulturnozgodovinske izjave, ki so narejene samo na podlagi nekaterih glasoslovnih pojavov, so na ilovnatih nogah. Trubar si je vsekakor celo s svojimi verskimi tovariši v Ljubljani, o katerih je znano, da so po svojih močeh podpirali slovensko cerkev in tudi pospeševali slovenski tisk, dopisoval v nemščini – saj doslej ni bilo najdeno niti eno slovensko pismo Primoža Trubarja. O jezikoslovnem vedenju svojih sodeželanov sam pravi v predgovoru k Prvem delu Nove zaveze 1557:

verdolmetscht / vnd mit dreierley Buchstaben gedruckt werden / Wölliches seit die Welt gestanden / nie geschehen / dann die Windisch Sprach ist bißher nie ge schriben / vil weniger getruckt worden.« (Sakrausky 1989, 82).

⁴ Za pojem 'materni jezik' glej AHLZWEIG 1994.

⁵ V tej zvezi bi rada rav posebno opozorila na prispevek J. RAECKEJA (1995) s Trubarju posvečenega meddisciplinarnega simpozija v Tübingenu, ki med drugim ugotavlja: »Kajti če se veda tudi ne vemo, kako so slovenski duhovniki svoj čas govorili slovensko, natančneje: pridigali, je vendar izrečno neverjetno, da bi bili božjo besedo oznanjali v enaki slovenščini, v kakršni so se pogovarjali kmetje o vremenu, svojih ženah in Turkih.« Na tem mestu bi se prof. Raeckej rada tudi zahvalila za številna dragocena opozorila glede vprašanj knjižnojezikovnosti pri Slovencih; opozorila so me na posebnost jezikovnega položaja v slovenskih deželah.

In gornjih slovenskih dežel, deželnih oblastev, grofje, svobodnjaki, vitezi, in tisti iz plemstva, znajo dobro nemško, in veliko njih latinsko in laško. Podobno veliko meščanov, duhovnikov in menihov govori nemško. Ampak preprosti doma živeči človek sploh govori le slovenski jezik. (Sakrausky 1989, 210–211)⁶

Kopitarjeva izjava o ljubljansčini njegovega časa je tudi zgovorna:

V Ljubljani se govori bolj dolensko, vendar brez zatezanja, ker je glavno mesto prav na ločnici obeh glavnih narečij, in ker je razred služabnikov, od katerih se potem kranjščine učijo mladi gospodje, v daleč pretežni meri z Dolenjske: pisci so pač mislili, da mora jezik glavnega mesta biti knjižni jezik (ta stavek pa lahko pri Slovanih toliko manj velja, ker so meščani večinoma Neslovani. (Kopitar 1808, XXXVII).

Če prva knjižnojezikovna slovenska besedila gledamo »od blizu«, postane jasno, da niso oblikovana tako, kakor govori kdor koli, pa naj bo v kranjskem deželnem glavnem mestu Ljubljani ali v vasi Raščica – temveč ravno tako, kakor se piše. Ta besedila namreč ne zbujejo vtisa, da bi bil Trubar tukaj obdeloval »surovo lesovino«, nasprotno, že njegova najzgodnejša besedila delajo vtis besedilne zaokroženosti. Trubar ni imel slovenskih vzornikov, ki bi mu bili lahko pokazali, kako se piše slovensko – »knjižnojezikovni obrat« je moral izvršiti on sam. Zgodovina slovenščine se deli na čas pred Trubarjem – neknjižnojezikovni čas (iz tega imamo le posamezna besedila) in na čas od Trubarja, ki razpolaga – čeprav obdobje zelo zreducirano književnojezikovno izročilo. Z drugimi besedami: »Do Trubarja se je slovenščina zapisovala, od Trubarja se je pisala.« (Grdina 1993, 86; razprto E. S.). Ta kratki in pregnantni stavek zarisuje neverjetno težko pojmljiv sklop vprašanj, ki ima svoj vrh v vprašanju, v čem torej pravzaprav obstaja ta prehod od zapisovanja k pisanju in kako ga je mogoče zajeti v jezikoslovni razčlembi. Na tem mestu dobiva dvo- ali večjezičnost izobražencev (in ne le velikih humanistov, ampak tudi »povprečno« izobraženih) večji pomen: vsakdo, ki je bil udeležen šolske izobrazbe, kakor jo je užival Trubar, je znal pisati najmanj nemško in latinsko. To pomeni, da je bil Trubar povsem sposoben ustvarjati besedila po slovničnih predpisih, in kar je za njegovo nadaljno pisateljsko in prevodno kariero važnejše, tudi po stilnih običajih svojega časa. Kaj bi bilo bližjega, kakor da je Trubar pravila pisanja, ki si jih je prisvojil med svojim šolanjem ob latinščini in nemščini pretežno v Salzburgu in pozneje na Bonomovem dvoru v Trstu, uporabil tudi ob svojem slovenskem pisanju, da se je torej ravnal po že poznani tehniki besedilnega snovanja? Slovenski reformator pa gotovo ni bil humanist visokega ranga (Grdina 1993, 94), saj sam priznava slabosti v obvladanju starih jezikov: »Hebrejske črke nobene ne poznam, grško ne morem prav brati«,⁷ in v deloma nemško, deloma

⁶ K temu BRODFÖHRER 1922.

⁷ TRUBAR 1557 (SAKRAUSKY 1989, 210–211).

latinsko pisanem pismu Heinrichu Bullingerju (13. marca 1557) prostodušno prizna:

Vobis et huiusmodi eruditissimis viris Latine haud libenter scribo, nisi necessitate compulsus, sicuti d. Vergerio semper latine scribere cogor, postquam Germanicam linguam non intelligit, nam vereor in scribendo latine ne comittam aliquem soloecismum et ne peccem in Priscianum.⁸

Ta izjava je dvojno znamenita: V besedah pove, da se je Trubar pri rabi latinščine čutil negotovega (kar je na drugem mestu trdil tudi za nemščino),⁹ dokazuje pa tudi – implicitno – da je Prisciana poznal in da je moral prejeti osnovno izobrazbo v latinski slovnici in klasičnem govorništvu – vsekakor dovolj, da se je bal soloecizmov in prekrškov proti pravilom poznoantičnega slovničarja v Bizancu cesarja Anastazija, ki je humanistom s svojo *Institutio grammatica* veljal kot velika avtoriteta (Grdina 1993, 99). Zapleteno teoretično oblikovanje zelo zgodnjega Trubarjevega besedila podaja Sajovic v svoji razpravi *Retoričnost in Besedilnost Trubarjeve Pridige v Katekizmu iz leta 1550* (Sajovic 1986).

1.1 Pri vsej – prav gotovo v veliki meri toposno razumljeni – Trubarjevi skromnosti, kar se tiče poznanje jezikov in jezikovne spretnosti, ti primeri kažejo, da razen na površno glasoslovni ravni Trubarjevega slovenskega knjižnega jezika ni mogoče vezati na eno kakor že izoblikovano narečje ali mestni govor. Tudi če slovenski reformator ni bil bleščeč retorik, je vendarle jasno, da si je bil zavedal zahtev slovnice in retorike, saj retorika ni pomenila le polnila ali floskule, »praznega okrasja«, ampak so jo imeli za tvorilno sestavino dobrega – in po načelu *aptum* – tudi pravilnega pisanja. Tako nas ne more presenetiti, da je Trubar že v prav prvih besedilih v svoji materinščini poskušal uporabiti načela sodobnih pisnih običajnosti, u s u s izobraženih. To ugotavlja Breda Pogorelec v razpravi *Trubarjev stavek*, v njej s Kidričem 1919, Ruplom 1962 in Pogačnikom 1968 izrecno poudarja, da ima Trubar zelo rad pleonazme in opozarja na prevladovanje že v antični retoriki znane »dvojne« in »trojne formule« pri Trubarju in stilističnih načel nominalizma, med drugim predvsem sopomenskosti. V tej zvezi se doslej ni postavljalo vprašanje, ali se Trubarjeva slovenska besedila glede teh pleonastičnih zgradb ločijo od njegovih nemških, ali gre torej za značilnost slovenskega pisanja ali ne, ali Trubar ne piše tako načeloma; tudi vprašanje, ali se Trubar glede uporabe teh govorniških likov oddaljuje od stila svoje dobe, bi bilo treba raziskati. V pričujoči razpravi bo napravljen poskus to vprašanje začeti.

⁸ RAJHMAN 1962, 27.

⁹ »Nu dise lang erzelung / vnd in der Teutschen sprach (die ich nicht sonderlich wol kan)...« TRUBER 1557, SAKRAUSKY 1989, 100.

V naslednjem naj posežem po »dvojni formuli« dvojični formuli kot primeru sorazmerno lahko pojmljivega in s tem tudi razčlembi dostopnega stilnega sredstva, ne da bi se hoteli potegovati za to, da bi bila knjižnojezikovna besedila odvisna od pojavljanja tega stilnega sredstva. To samoumevno ne drži, toda obrnjeno se da reči, da gre pri tem za govorniško obarvano sredstvo, ki v neknjižnojezikovnih besedilih ne bi bilo našlo obširne rabe. Uvrstili ga bomo najprej v sestav klasičnega govorništva; na dalje bomo raziskovali, koliko in katere dvojične prirednosti so nastale v Trubarjevih izbranih besedilih in pri sodobnih tvorcih. Da bi izključili vpliv neposrednih vnašanj iz jezika vzorčnega besedila, so na naslednjo raziskavo vzeta ne prevodna, ampak samo izvirno slovenska, nemška ali latinska besedila. Prvotna dolžina raziskovanih besedilnih odrezkov je 2500 besed, pri čemer se »beseda« določa kot skupina črk med dvema presledkoma. Za Trubarja prihajajo kot prvotno slovenska besedila v pošteved predgovori, ker so edina enotna daljna in besedilno izvirna neprevedena besedila; mimo teh obstajajo niti slovensko pisana pisma (Trubar si je dopisoval v nemščini in redko v latinščini).

Besedilno snov torej tvorijo slovenski predgovori k Prvi polovici nove zaveze 1557 (Dolga Predgovor, TRUDP), k Drugi polovici nove zaveze 1577 (TRU77) kakor tudi k Pismu Galačanom (TRUGAL) in nemški predgovor k prav tisti Prvi polovici nove zaveze 1557 (TRU57). Najdaljše Trubarjevo pismo, nemško pismo Kranjskemu deželnemu glavarju iz l. 1579 (TRULHM) je za nadaljno podlago primerjanja. Obsega samo 2140 besed, zato je to besedilo treba vrednosti preračunavati na število 2500. Pogrebni govor Jakoba Andreaeja (ANDRLEI) ob Trubarjevem pogrebu 1586 in priprošnje pismo Hansa Ungnada (UNGBITT) na nemške kneze in mesta (1561) naj bosta primerjalni vrednosti za besedila tedanjih sodobnih tvorcev – Jurija Dalmatina nemškšč in slovenski predgovor k Bibliji 1584 (DAL_D in DAL_S) razširjata primerjalni okvir za nadaljnega slovensko pišočega tvorca. Samo za nasprotje naj bodo pri naši raziskavi besedila iz časa Martina Lutera: njegovi predgovori h knjigi Danijel (LUTHDAN) in k Pismu Rimljanom (LUTHRÖM), Poziv krščanskemu plemstvu nemškega naroda 1520 (LUADEL), kakor tudi latinsko besedilo De servo arbitrio 1525, (LUSERV). Temu ob strani naj stojita latinski besedili Loci communes Filipa Melanchthona 1521 (MELANLOC) ter Paraclesis Erazma Roterdamskega 1516 (ERPARA).

1.2 »Dvojna formula« (dvojčič),¹⁰ »vezniško soredno kopičenje«, »endiadyoin« in »vezniško dvojično priredje« so štirje pojmi, ki kažejo na eno stvar: pristavek sledečega stavčnega člena, ki je danemu v govorjenju postavljenemu stavčnemu členu pomensko in skladenjsko prirejen. V vsakem teh pojmov se

¹⁰ Prim. STOLT 1969.

izraža nekaj bistvenega o stvari: »Dvojna formula«, dvojčič, pove, koliko sestavin je v liku; »vezniško priredno kopičenje« govori o razmerju medsebojno udeleženih sestavin, medtem ko »hendiadyoin«, torej »eno po dvojem« pravzaprav pomeni poseben primer, pri čemer se z dvema formalno prirejenima pojmom izraža logično podrejevalno razmerje. Spričo različnih možnosti označevanja se zdi smiselno delati predvsem s pojmom »vezniška dvojična prirednost«, ker so tu prisotne vse tri pomenske sestavine. Položaj teh likov v sestavi klasičnega govorništva, kar je Trubar moral upoštevati pri uporabi tega lika, je pojasnjen v naslednjem; pri tem se bom držala predvsem del Heinricha Lausberga (Lausberg 1960) in Leonida Arbusowa (Arbusow 1963).

Po Kvintilijanu (Institutio oratoria 1,4,1) je slovnica (*grammatica*) prva izmed *artes liberales*; je umetnost pravilnega govorjenja (*recte loquendi*, tudi *ratio loquendi* imenovana), ki deluje metodično (*methodice*, Quint. n. d. 1,9,1), tj. po pragmatičnih pravilih v ustni in pisni jezikovni rabi. Hkrati je tudi enaracija pesnikov (*ennarratio poetarum*), ki je izjema sicer veljavnih pravil in velja zgodovinsko (*historice*), ker ugotavlja in razlaga že obstoječe (Quint. n. d. 1,8,5). Tudi govorniška umetnost (*rhetorica*) spada med proste umetnosti in obstaja iz petih delov, tj. iznajdbe (*inventio*), razpolaganja (*dispositio*), ubeseditve (*elocutio*), spomina (*memoria*) in izgovorjenosti (*pronuntiatio*). Ubeseitev prestavi v iznajdbi najdene in v razpolaganju urejene misli v jezik. V govoru (*oratio*) se srečujeta beseda (*verba, elocutio*) in stvar (*res, inventio*), ubeseitev nudi »jezikovno obleko misli«, tiče se jezikovne formulacije in je s tem sorodna slovnici. Razlika je v krepostih (*virtutes*), h katerim stremita: slovnica meri na pravilno govorjenje (s pravili določene korektnosti), govorništvo, in z njim ubeseitev, na dobro govorjenje (govorništvu ustrezajoča višja popolnost).

Predpisi ubeseditve se delijo na dve področji: na tista, ki se nanašajo na posamezne besede (*verba singula*, Quint. n. d. 1,5,2 in 8,1,1) in na tista, ki se nanašajo na povezane (*verba coniuncta*, Quint. n. d. 8,1,1) oz. mnoge besede (*verba plura*, Quint. n. d. 1,5,2). Štiri kreposti ubeseditve sestojijo iz slovnične kreposti (latinskost *latinitas* oz. korektnost jezika po pravilih slovnice) in iz teh govorniških kreposti (jasnost *perspicuitas*, okrasje *ornatus* in primernost *aptum*). V okviru kreposti okrasja se uporabljajo liki posameznih in povezanih besed, ki naj zagotavljajo okrasno zunanost – pač glede na to, za katero potrebo gre, da ostanemo v okviru podobe o obleki. Take krasitve se dogajajo po štirih kategorijah spreminjanja: pridevanja (*adiectio*), odvzemanja (*detractio*), premena (*transmutatio*) in vmena (*immutatio*) (Quint. n. d. 1,5,38–41). To so možnosti za spremembe, in za te tudi gre v primeru »krasilnih postopkov«. Na področju govorniških likov ločujemo like besed (*figurae verborum* → σχήματα λεξέως → *figurae elocutionis*) in like povedi (*figurae sententiarum* → σχήματα διανοίας → pravzaprav *inventio*). Te liki se oblikujejo po 4 spremenjevalnih kategorijah. V tej

razpravi obravnavane dvojične prirednosti spadajo k likom po dodajanju (*figurae per adiectionem* – κατά πλεονασμόν); k njim spada tudi sopomenskost, ponovitev besednega pomena s spremembo besednega telesa. Služi perseveraciji izjavne volje (*voluntas*) v smislu razširitve (*amplificatio*). Sopomenskost uporabljenih besed sploh ne kaže popolnega (pomensko odvečnega) prekrivanja besednih vsebin, temveč vključuje pomenske razlike.

1.2.1 V nasprotju s sopomenskostjo nastopa dodajanje s kopičenjem kot pridruževanje pomensko dodatnih besed. Kopičenje je lahko priredno ali podredno. Priredno kopičenje je v dodajanju stavčnih členov, ki so prirejeni pomensko in skladenjsko. Prehod od prav tako priredne sopomenskosti k prirednemu kopičenju je zabrisan: če se sopomenskost (pomenska istovetnost) sopomenskih členov razrahlja ne le v drobnih odtenkih, temveč v tolikšni meri, da se stremi k pomenski istovetnosti, iz sopomenskosti nastane priredno kopičenje. Sopomenskost se z različnimi besedami nanaša na isto stvar (*res*, πράγματα), medtem ko priredno kopičenje z različnimi besedami meri tudi na različne (pomensko priredne) stvari. Priredno kopičenje označujoči izrazje συναθροισμός ali *congeries*. Pojavlja se kakor ponovitev in sopomenskost v stični in razdaljni obliki in je v obeh oblikah vezijska, pogosto kot mnogovezje (*polysyndeton*).

Vrednost kopičenja v stiku (*enumeratio*, naštevanje) se načeloma nanaša tako na pomensko kakor na skladenjsko področje. Popolna pomenska istovetnost predpostavlja popolnost naštetja vseh delov, ki se lahko okrajša s postavitvijo značilno nasprotnih delov (→ polarni način izražanja, posebna vrsta naštevanja brez imenovanja skupnega pojma). Priredno kopičenje namesto podrednega je hendiadjoin (Serv. Verg. georg. 2, 192): *pateris libamus et auro* (= *pateris aureis*).

Po Arbusowu je hendiadyoin postal v 12. in 13. stoletju »slabost časa« (Arbusow 1963, 30sl.). Tako v latinskih kakor tudi nemških besedilih (npr. pri Gottfriedu Straßburškem) se ta govorniški lik uporablja na široko. Pri tem gre večinoma za vezniško povezane samostalnike; na to kaže tudi običajna definicija hendijada, čeprav ga ne bi bilo treba pojmovati tako ozko, ker v resnici ni omejen samo na samostalniško prirednost, ampak je lahko tudi glagolski (*parere et obedire*), pridevniški (*mores impii ingrati*) ali še drugačen (Arbusow 1963, 328sl.). Stavčni hendijad se srečuje sicer tudi pri antičnih (Stolz-Schmalz 1910, 669), pogosteje pa pri vulgarno- in poznolatskih avtorjih. Za tiste, ki hendijad pojmujejo širše, so to vse vezniške zveze, v katerih sta po dve besedi v kakršnem koli drugem razmerju kakor dva drug od drugega neodvisna pojma. V tem pomenu ustreza hendijad vezniško povezani dvojični prirednosti. Meja med na eni strani hendijadom in vezniško povezanima sopomenkama na drugi strani ni čisto preprosta, ker so čisto sopomenski pojmi redki, tako da bi se v zgoraj navedenem pomenu povsem (pomensko odvečno) prekrivali; včasih nastane vtis popolne sopomenskosti šele pri poizkusu, da bi pojmovni par prenesli v kak drug

jezik, v katerem po možnosti ravno za to pojmovno razliko ne obstaja posebna beseda, tako da nastane videz, da gre za eno in isto stvar.

1.2.2 Na področju prevajalske problematike je Birgit Stolt opozorila na to, da je raba dvojične prirednosti priljubljena tehnika za opis nenatančno prevedljivih pojmov, kakor se vidi iz raziskave nemške in latinske verzije traktata o svobodi Martina Lutra (Stolt 1969, 16):

a sede tua	von deynem stuel und gericht
autoritatis et nominis tui maiestate	mit der hohe und größe deynes namens und gewalt
ob impietatem	umb yhrer unchristlichen lere und schutzs wilen
Romanae infamiae	des Romischen stuels schand und schmach
arma	fanhen und gantzes here
iudicantium throni	alle kunig und richter thron
regnum peccati	eyn heubt und reych aller sund

Občasno se pojavlja dvojična prirednost z *in* tudi za latinski samostalnik z roditeljskim prilaskom:

in ea vehementia zeli	ynn solcher emßickeyt und scherpf ¹¹
sollicitudinis officio	auß ... sorge und pflicht

Tudi glagolske prirednosti se najdejo v obeh verzijah:

qui tibi optima velim contingere in aeternum	der dyr wunsche und gahn das aller beste
ludi Christum populum	das arm volck ... betrog und beschedigt
quibus consuli a me oportet	myr gepüret yhn zu radten und warnen
omnia se ausurum	alle dingk wagen und außfuren
componendae causae	die sache zu schlichten und schweygen
qui te ... fingunt	die dyr liegen und heuchlen, du seyst

Možnost za prevod enega pojma z dvojično prirednostjo obstaja tudi pri pridevniških besedah in prislovih (Stolt 1969, 17):

aures ita delicatas reddidit	seyn unßer oren so gar tzart und weych worden
aperte confitear	frey und offentlich das bekennen
corruptiorem esse	das er sey erger und schendlicher

Primer, ko je v predlogi v prevodu vezniška dvojična prirejenost, je prav tako potrjen: *revocare et servare* – *warnen und erhalten* (Stolt 1969, 56). B. Stolt dokazuje, da take prirednosti sploh ne obstajajo s a m o v prevedenih besedilih, temveč se to sredstvo rado rabi tudi sicer (Stolt 1969, 15). To povzeto torej pomeni: Dvojične prirednosti so rado rabljeni pripomočki pri prevajanju pojmov, o katerih je prevajalec menil, da jih v drugem jeziku ni mogoče podati z eno samo besedo, kar nas pa ne sme zapeljati k sklepu, da bi v dvojičnih prirednostih iskali

¹¹ V naslednjem stavku pa: pro zelo suo – auß scharffer emßigkeit.

samo vprašanje prevajanja – nahajamo jih lahko tudi v neprevedenih besedilih: v njih v smislu klasične retorike delujejo kot stilna sredstva. Za prozna besedila Martina Lutra je ugotovil že Rückert, da večina tam pojavljajočih se obrazcev sestoji iz dveh samostalnikov, na drugem mestu so take pridevniške in šele nato glagolske zveze. Po njegovih opažanjih daleč prevladujejo take z *in* prirejene variacije, v *Magnificatu* je naštel poleg 405 mnogovezijskih zvez samo 79 brezvezijskih (Rückert 1875, 133ss.)¹²

2 V besedilni razčlembi smo raziskovali dvojične prirednosti z *in* (tj. v nemških besedilih vse pravopisne variante besede *und*, v slovenskih pa *inu*, v latinskih *et*, *ac*, *atque*, *-que* itd.) in z *ali* (po naliki: pravopisne variante *od*, *oder*, *ali*, *aut*, *vel* itd.), pri čemer se je pokazalo, da se zadnje – v skladu z omenjenimi Rückertovimi raziskavami Lutrovih besedil – pomembno redkeje pojavljajo, čeprav je tudi dvojične prirednosti z *ali* mogoče najti pri Trubarju (npr. *Brume oli Prauyce* (TRUGAL), *sazhel oli ratal* (TRU77)). Vsekakor nastopajo dvojične prirednosti z *oli* pri Trubarju pogostejše kot pri drugih tvorcih, prevladujejo pa one z *in*: v nemškem predgovoru k NT 1577 je razmerje med *ali* in *in* 21 : 94, v slovenski Dolgi predgovori k istemu prevodu celo 5 : 149. Ungnad in Andreae dvojične prirednosti z *oder* v raziskovanih besedilih sploh ne uporabljata, Luter le zelo zadržano. Pri Trubarju obstaja še tretja vrsta dvojičnih prirednosti: s *tar*. Je zelo redka, samo 5 smo jih našli v svoji razčlembi: *gouor ienu tar pissanu* (TRUDP); *nuza tar goriiemlena* (TRUDP); *pissali tar pridigali* (TRU77); *prou tar sastopnu* (TRUDP); *sem tar tam* (TRU77). V naslednjem se bomo ukvarjali z veliko pogostejšo dvojično prirednostjo z *in*, najprej glede pogostosti in nato glede pomenskosti.

2.1 Dvojične prirednosti so krepkeje zastopane v Trubarjevih besedilih, v manjši meri pri njegovih sodobnikih, in razločno redkeje v besedilih Lutra in njegovih sodobnikov. V raziskovanem odlomku Dolge predgovori je dvojičnih prirednosti 149, v slovenskem predgovoru k NT 1577 100, v nemškem predgovoru k NT 1557 94, v nemškem pismu na deželneža glavarja 74 in v predgovoru Galačanom 69. Pri vrednostih tesno nad 70 so besedila Jurija Dalmatina in Hansa Ungnada. Še nižje vrednosti so v Lutrovih besedilih (okoli 50), latinska besedila Erazma in Melanchthona so celo še nižje (24 in 23). Torej enoumno lahko ugotovimo, da je obširna raba dvojičnih prirednosti dejansko značilnost Primoža Trubarja, četudi nasprotje do njegovih sodobnikov ni tako jasno kakor do besedil Lutrovega časa. Obrnjeno se da reči: pri dvojični prirednosti gre za stilno sred-

¹²Prim. tudi: WELLMER 1954; k dvojičenju pri prevajanju: BOROVITZ 1914, 44; SCHULTE-KEMMINGHAUSEN 1927.

stvo, ki so ga pred Trubarjem in za njim rabili tudi drugi avtorji, ki pa je Trubar po njem segal posebno rad. Nadalje se je pokazalo, da dvojična prirednost ni omejena na Trubarjeva slovenska besedila, ampak jo je prav tako najti v njegovih nemških predgovorih in v pismu na deželnega glavarja.

2.1.1 V nadaljnjem bomo statistične podatke podajali le v odstotkih, da bi se bolj videla relativna razvrstitev besednih vrst v skupnem številu dvojičnih prirednosti. V pregledu lahko rečemo, da imajo zgodnja Trubarjeva besedila manjšo mero dvojičnih prirednosti kot poznejša. Da pri tem ne gre za splošni razvoj, kaže dejstvo, da podobnega ne najdemo ne pri Ungnadu (predstavniku južnonemškega, avstrijsko-bavarskega jezikovnega področja), ne pri Andreaeju (švabsko-zgornjenemško izročilo) ali pri Dalmatinu (ki ima jezikovno gotovo vmesno mesto, saj je svojo šolsko izobrazbo užival v latinski šoli v Bebenhausnu pri Tübingenu). Poziv krščanskemu plemstvu nemškega naroda Martina Lutra je pri samostalniških dvojičnih prirednostih (78 %) odločno pred drugimi besedili, sledi Trubarjevo pismo deželnemu glavarju Kranjske (60 %) in dve besedili s po 57 % (DAL_S in LUTHRÖM). Druga Trubarjeva besedila: TRU57 (40 %), nižjo vrednost ima samo še Erazmova Paraclesis (26 %).

Pri samostalniških dvojičnih prirednostih je opaziti, da je velika večina besed z bogoslovnega področja, veliko bolj kot pri dvojičnih prirednostih iz drugih besednih vrst. To velja posebno tudi za slovenska besedila. Okrepljena uporaba dvojičnih prirednosti na bogoslužnem področju se čuti še danes, v molitvah, bogoslužno ritmiziranih proznih besedilih enako kot pri cerkvenih pesmih starejšega oblikovanja. Prav mogoče je, da je bil ravno na področju samostalniškega tudi pri nebogoslužnih proznih besedilih z bogoslovno vsebino ta govorniški lik prevzet iz bogoslužne prakse. Ker je Trubar že 17 let pridigoval slovensko, preden je v nemškem begunstvu zasnoval prva knjižnojezikovna besedila v slovenščini, si je mogoče predstavljati, da je dvojično prirednost dobro poznal iz bogoslužne rabe in je že imel pri roki slovenske vzorce.

Nemščina

Freund vnd bekanten (TRU57)
gelarten, vnnd Rabiner (DAL_D)
Glaub vnnd Religion (ANDRLEI)
gnad vnd barmhertzigkeit (DAL_D)
hertzen vnd wissen (TRULHM)
Land vnd Leute (LUTHDAN)
seuchen vnd kranckheiten (DAL_D)
thür vnd angel (LUTHDAN)

Fürsten vnd Herren (TRU57)
Gesang vn Reimen (TRU57)
Gnad vnd Geist (TRU57)
guet vnd bücher (TRULHM)
hulff vnnd gnadenn (UNGBITT)
schreiben vnd bekantnus (TRULHM)
Sprach vnd Schrift (TRU57)
tuck vnd boszheit (LUADEL)

gedult vnd creutz (LUTHDAN)
gfahr vnnd hindernuß (TRU57)
Gnad vnd Geist (TRU57)
hab vnd guet (TRULHM)
kampf vnd Sieg (LUTHDAN)
schreiben vnd lesen (TRU57)
Sprachen vnd Schrifften (TRU57)
wesens vnd willens (TRU57)

Latinščina

assertionibus (et) rixis (LUSERV)
fidem et amorem (MELANLOC)
religionem ac pietatem (LUSERV)

castitatem et puritatem (MELANLOC)
indignatione (et) contemptu (LUTSER)
studio (et) iudicio (LUSERV)

contentio (et) turbatio (LUSERV)
quercus et ornos (ERPARA)
vultu atque oculis (ERPARA)

Slovenščina

Buqvah inu Pismih (DAL_S)
delli inu slushbami (TRUGAL)
Exempli inu Perglihami (TRUDP)
Gnade inu Milosti (TRUDP)
krafft inu muzh (DAL_S)
Kurbaria inu Kezaria (DAL_S)
Martre inu saslushene (TRUGAL)
Naredbo inu sauessu (TRUDP)
pisma inu Pridige (TRU77)
Prauice inu vrednusti (TRUGAL)
pridiga inu postaua (TRUDP)
sdusho inu stelessom (TRUDP)
shiher inu Myr (TRUDP)
stan inu poshtenu rounane (TRUDP)
Veri inu Nauuku (TRU77)
zhast inu huala (TRUGAL)

cil inu mero (DAL_S)
dellu inu Kralestuu (TRUDP)
Glas inu Marin (TRUDP)
gnado inu muzh (DAL_S)
Kreg inu ardria (DAL_S)
lubesni inu periasni (TRU77)
martre inu straifinge (TRUDP)
Nauukou inu Trostou (TRUDP)
Pissarieu inu Fariserou (TRUGAL)
Prauizo inu brumo (TRUDP)
resdilene inu lozhene (TRUGAL)
Shaz inu Isuelizhane (TRU77)
sposanjanje inu vero (DAL_S)
Svetniki inu Svetnice (DAL_S)
vuk inu pismu (TRUDP)

dar inu muzh (DAL_S)
Dusho inu blagu (TRU77)
Gnada inu Risniza (TRUDP)
Iarem inu slushbo (TRUGAL)
Kreg inu Voiskouane (TRU77)
Marin inu Perpouuid (TRU77)
milosti inu pomuzhi (TRU77)
Oblube inu Nauuki (TRU77)
poslushane inu branje (DAL_S)
Preroki inu vuzheniki (TRU77)
rizhi inu Vrsahou (TRUDP)
Shenkige inu daruue (TRU77)
stan inu leben (TRUGAL)
szaihi inu sbessedami (TRU77)
Vuzhenike inu Pridigarie (TRUDP)

2.1.2 Glagolske dvojične prirednosti so v nemških besedilih vseh avtorjev najmanj, v slovenskih Trubarjevih nasprotno najbolj rabljena. Trubarjeva Dolga Predgovor, predgovor k pismu Galačanom in predgovor k NT 1577 se odlikujejo z nadpovprečnim številom glagolskih dvojičnih prirednosti: TRUDP 35 %, TRU77 34 %, TRUGAL 31 %. Dalmatinova besedila imajo tu znatno nižje vrednosti (DAL_S: 20 %, DAL_D: 16 %). S tem se postavljajo v vrsto drugih nemških besedil (najmanj: UNGBITT 16 %, največ: TRULHM in LUTHDAN 24 %). Izredno nizka je vrednost pri Andreaejevi pogrebni pridigi Primožu Trubarju (4 %), kar ustreza absolutnim vrednostim 2 : 46.

Nemščina

begegnen vnd ablānen (TRULHM)
ersahe vnd vermerckte (TRU57)
geredt vnd geschriben (TRULHM)
gestorben vnd auffgerstanden (LRÖM)
hören vnd reden (LUTHRÖM)
ratthen vnd helfen (TRULHM)
sein vnd bleiben (TRULHM)
versteen vnd wissen (TRU57)
würget vnd wütet (LUTHDAN)

bekennen vnd bezeugen (TRULHM)
findet vnd deutet (LUTHDAN)
geschriben vnd gelesen (TRU57)
glauben vnd predigen (TRULHM)
hören vnd lernen (DAL_D)
reget vnd weget (LUTHRÖM)
teilet vnd stücket (LUTHRÖM)
wandelt vnd new gebirt (LUTHRÖM)

beschützt vnd erhalten (TRULHM)
fürhelt vnd leret (DAL_D)
gesetzt vnd gesagt (LUADEL)
hören vnd lernen (DAL_D)
lebet vnd wircket (LUTHRÖM)
schad vnd verfuereich (UNGBITT)
transferirt vnd verfertigt (UNGBITT)
wölle vnd könne (LUTHDAN)

Latinščina

adhererem (et) assererem (LUSERV)
credunt (et) confitentur (LUSERV)
nosce ac uidere (LUSERV)
tueri gignereque (MELANLOC)

capta occaecataque (MELANLOC)
diligendos ac fovendos (ERPARA)
passum (et) regnatum (LUSERV)
vides et audis (ERPARA)

cerni et audiri (ERPARA)
docuit et exhibuit (ERPARA)
querulari (et) exaggerari (LUSERV)

Slovenščina

daio inu poshilaio (TRU77)
dopado inu so pryetna (TRUDP)
iskati inu naiti (TRUDP)
molio inu prossio (TRUDP)
naredil inu sturil (TRUDP)
obstoy inu vela (TRUGAL)
pisheio inu gouore (TRU77)
pissanu inu drukanu (TRUDP)
poslushati inu sluhati (TRU77)

dershal inu dopernashal (TRUGAL)
Ieisti inu Pyti (TRUDP)
Martrati inu vmoriti (TRUDP)
naiti inu dobiti (TRUDP)
nehale inu doli postaulene (TRUGAL)
odlozhi inu postauil (TRUGAL)
pisheio inu vuzhe (DAL_S)
pissheio inu gouore (TRUDP)
prai inu pridiguie (TRUDP)

dobil inu saslushil (TRUDP)
isdaie inu ferdamnuie (TRUDP)
martrati inu vmoriti (DAL_S)
naprei neslu inu postauilu (TRU77)
obesseli inu potroshta (TRUDP)
pishe inu druka (TRUDP)
pissali inu vuzhili (TRUDP)
ponuie inu naprei daie (TRUDP)
prai inu vuzhi (TRUDP)

prauil inu prerokoual (TRU77)
 pridiguie inu vuzhi (TRUDP)
 shazan inu dershan (TRUGAL)
 sna inu sastopi (TRUDP)
 vei inu prou sastopi (TRUDP)
 vej inu v'prizho vidi (DAL_S)
 vuzhiti inu opominati (TRUDP)

prauio inu Prerokuio (TRU77)
 rezhi inu dati (TRUDP)
 shenkana inu persoiena (TRUGAL)
 tolmazhene inu isloshene (TRU77)
 vei inu prou sastopi (TRUDP)
 vidimo inu sastopimo (TRUGAL)
 vuzhiti inu Verouati (TRUGAL)

pridiguie inu pisshe (TRUDP)
 saterli inu pod se perprauili (TRU77)
 sna inu more (TRUDP)
 vei inu more [...] ratati (TRUDP)
 veiditi inu prou sastopiti (TRUGAL)
 vidimo inu slishimo (TRU77)

2.1.3. Odstotkovni delež pridevniških dvojičnih prirednosti pri nemških besedilih omahuje med 4 % (TRU57) in 43 % (ERPARA).

Slovenska besedila imajo vrednosti 4 % (TRU77) oz. 17 % pri Dalmatinovem slovenskem predgovoru k Bibliji 1584, nemška med 10 % (LUTHRÖM) in (LUTHDAN) in 27 % (UNGBITT). Pri Trubarju so vrednosti zgornje (TRU57 25 %), srednje (TRUGAL 14 %) in spodnje (TRU77 4 %, TRULHM 5 %). Tudi Lutrova besedila se gibljajo med 6 % (LUADEL) in 20 % (LUSERV).

Nemščina

alten vnd jetzigen (TRULHM)
 besser vnd frümmer (DAL_D)
 einfeltigen vnnd jungen (TRU57)
 falsche vnd vnreine (ANDRLEI)
 groben vñ wischpelten (TRU57)
 hoher vnd schwärer (TRU57)
 nützlich vnnd dienstlich (LUADEL)
 sicher vnd fröhlich (LUTHDAN)

alten vnd neuen (DAL_D)
 ehrlichen vn fromen (ANDRLEI)
 erbarmlich vnd grosse (TRU57)
 frhonne vnnd erleuchte (UNGBITT)
 heilsamen vñ tröstlichen (TRU57)
 Lateinisch vnd Wälsch (TRU57)
 offenbar vnnd wissend (UNGBITT)
 Sontäglichen vnd gewonlichen (TRU57)

bekant vnd gemein (DAL_D)
 Ehrwirdig vñ Hochgelert (TRU57)
 erschrocklich vnd abscheulich (DALD)
 geistlich vnd weltlich (LUADEL)
 hoch vnd nider (DAL_D)
 nötiger vnd heilsamer (TRU57)
 pöstn vnd grösten (TRU57)
 Trewhertigen vnd Gastfreien (TRU57)

Latinščina

certiores (et) firmiores (ERPARA)
 inutilibus ac non necessarijs (LUSERV)
 puram ac germanam (ERPARA)

communis et expositus (ERPARA)
 Magna et incomprehensibilis (MELOC)
 sapientibus (et) insipientibus (LUSERV)

integer (et) candidus (LUSERV)
 obscura (et) abstrusa (LUSERV)
 vivos et efficaces (ERPARA)

Slovenščina

brumen inu Prauizhin (TRUDP)
 dobriga inu svetiga (DAL_S)
 modrih inu sastopnih (TRU77)
 shirsho inu vegsho (TRU77)
 svety inu isvelizhani (DAL_S)

brumen inu Prauizhin (TRUGAL)
 huda inu dobra (TRU77)
 posemelska inu zhloueska (TRUGAL)
 srezhe inu isuelizha (TRUDP)
 vesseli inu troshtliui (TRUDP)

Deshelske inu Hishne (DAL_S)
 lubi inu Isuelizhani (TRUGAL)
 prestrashena inu shalostna (TRUDP)
 Stariga inu Noviga (DAL_S)

2.1.4 Pri prislovnih dvojičnih prirednostih tudi ni enotne podobe, ki bi dovoljevala določene skupine glede tega merila: vrednosti se gibljajo med 0 % (LUADEL in LUSERV, ERPARA, TRUGAL) in 23 % (ANDRLEI). Zdi se, kot da bi starejša besedila imela manj prislovnih dvojičnih prirednosti kot mlajša, slovenska (in latinska) besedila manj kot nemška, katerih vrednosti so porazdeljene med 0 % in 23 %.

Nemščina

anderst vnd vngleich (TRU57)
 falsch vnd vnrecht (ANDRLEI)
 gantz und gar (ANDRLEI)
 gantz vnd gewiß (TRU57)
 gehorsamblich vnd treulich (TRLHM)
 offentlich vnd trutzlich (TRULHM)
 wol vnd recht (TRU57)

anderst vnnd vbel (ANDRLEI)
 frei vnd offentlich (TRULHM)
 gantz vnd gar (LUTHRÖM)
 gantz vnnd gar (ANDRLEI)
 gehorsamlich vnnd gutwillig (ANDLEI)
 weitter vnd bösser (TRU57)
 zeitlich vnd ewig (DAL_D)

bißher vnd hinfür (TRULHM)
 frey vnd sicher (TRULHM)
 gantz vnd gar (TRU57)
 gantz vnnd gar (ANDRLEI)
 inwendig vnd auswendig (LUTHRÖM)
 wol vnd grundtlich (TRU57)

Latinščina

aequo ac bono (MELANLOC)

foede ac impie (MELANLOC)

liberaliter et candide (MELANLOC)

Slovenščina

dolgu inu smyrom (TRUDP)

grosovitu inu nevsmilenu (DAL_S)

guishnu inu risnizhnu (TRUDP)

lashei inu bule (TRUDP)

sdai inu vekoma (TRUDP)

vselej inu povsod (DAL_S)

zhestu inu sflissom (TRUDP)

2.1.5 O vrednostih zaimenskih dvojičnih prirednosti je mogoče povedati pravzaprav le dvoje: ali se ne pojavljajo ali le z najmanjšo pogostnostjo. Zadnje velja za vsa Trubarjeva besedila in za Dalmatinov nemški predgovor Bibliji 1584; vrednosti: od 1 % pri Trubarjevi Dolgi Predgovori, njegovem pismu deželnemu glavarju in Dalmatinovem nemškem predgovoru Bibliji do 5 % pri Trubarjevem predgovoru Galačanom. Pri slovenskih besedilih Trubarja se pri tem pojavljajo samo vprašalni zaimki (npr. *koku inu kai* v TRU77, *kuliku inu kakoue* v TRUGAL), v nemških besedilih pa so tudi druge vrste zaimkov: kazalni v prilastkovnem položaju (*disen vnd dergleichen* v Trubarjevem pismu deželnemu glavarju) in svojilni (*vnser vnd sein* v TRU57). Pri Dalmatinu najdemo le eno dvojično prirednost (v prilastkovni rabi): *allen vnd jeden*.

Nemščina

allen vnd jeden (DAL_D)

disen vnd dergleichen (TRULHM)

vnser vnd sein (TRUNT57)

Wie vnd was (TRUNT57)

Latinščina

ø

Slovenščina

du inu kadai (TRUNT77)

Du inu kakou (TRUNT77)

Du inu od kot (TRUGAL)

koku inu kai (TRUNT77)

koku inu kei (TRUDP)

Kuliku inu kakoue (TRUGAL)

kuliku inu kakoue (TRUGAL)

Sakai inu sa zhes volo (TRUGAL)

skusi kai inu koku (TRUNT77)

szhim inu koku (TRUDP)

2.2 Pomensko dvojične prirednosti tvorijo štiri skupine: sopomenske, protipomenske, med seboj neodvisne in dopolnjevalne (komplementarne). Najpogostejši tip je zadnji, ker gre pri raziskovanih besedilih pretežno za bogoslovne vsebine, se pogosto predpostavlja skupno predvednost pri tvorcu in naslovniku, kar odpira smisel pri pojmovih parov. Tako je to npr. pri paru brumen inu prauizhin (kar dobimo pri Trubarju večkrat, npr. (TRUGAL) in (TRUDP) – kar se razvezuje in s tem motivira in dela razumljiv o prek skupne vednosti o tem, da veljata pobožnost in pravičnost kot temeljni sestavini krščanske kreposti. Nadaljnje dvojične prirednosti, ki se med seboj dopolnjujeta, so: *Erbsünd vnnd Rechtfertigung* (TRUNT57), *gedult vnd creutz* (LUTHDAN), *Gesang vñ Reimen* (TRUNT57), *Gnad vnd Geist* (TRUNT57), *hulff vnnd gnadenn* (UNGBITT), *Sprach vnd Schrifft* (TRUNT57); *cil inu mero* (DAL_S); *dar inu muzh* (DAL_S); *Kurbaria inu Kezaria* (DAL_S); *lubesni inu periasni* (TRUNT77); *Nauukou inu Tros htou* (TRUDP); *Ohranene inu Isuelizhane* (TRUDP); *Pissarieu inu Farise-*

rou (TRUGAL); *pridiga inu postaua* (TRUDP); *anzufeinden vnd zuueruolgen* (TRULHM); *findet vnd deutet* (LUTHDAN); *geredt vnd geschriben* (TRULHM); *geschriben vnd gelesen* (TRUNT57); *gestorben vnd aufferstand* (LUTHRÖM); *glauben vnd predigen* (TRULHM); *ratthen vnd helfen* (TRULHM); *wandelt vnd new gebirt* (LUTHRÖM); *isdaie inu ferdamnuie* (TRUDP); *martrati inu vmoriti* (DAL_S); *pishe inu druka* (TRUDP); *prauil inu prerokoual* (TRUNT77); *tol-mazhene inu isloshene* (TRUNT77); *vidimo inu slishimo* (TRUNT77).

Praktično sopomenske pojmovne pare je predvsem, pa ne le pri glagolskih dvojičnih prirednostih najti: TRUDP – *da inu possodi, derしも inu ohranimo, dopado inu so pryetna, gouori inu prauī, molio inu prossio, naiti inu dobiti, naredil inu sturil, obsesseli inu potroshta, ponuie inu naprei daie, sastopite inu samerkate, smishlenih inu gori perpraulenih, sturiti dileshni inu na se perprauiti, vei inu prou sastopi, voszhiti inu dopustiti, vsameio inu primeio, dianem inu rou-nanem, Exempli inu Perglihami, Glas inu Marin, Iemene inu blagu, kriue Vere inu Malikoue slushbe, shiher inu Myr*; TRUGAL – *dal inu gori postauil, dana inu shenkana, della inu opraula, nehale inu doli postaulene, obstoy inu vela, odlozhil inu postauil, Deite inu Erbuzh, delli inu slushbami, Gna de inu Milosti, Iarem inu slushbo, resdilene inu lozhene, Vuzheniki inu Mlaishi*; TRUNT77 – *modrih inu sastopnih, Arnoshom inu panceriem, penami inu shlagi, sapuuidi inu Postauē, Shenkige inu daruue, naprei neslu inu postauilu, narediti inu perprauiti, obiszhe inu shtraifa, poslushati inu sluhati, saterli inu pod se perprauili*.

Na tem mestu bodi dovoljeno dotakniti se prav na kratko misli, da bi bil Trubar dvojične prirednosti kot govorniški lik uporabil zavestno, da bi bil kombiniral kak germanizem, ki bi bil navaden pri servernejših Slovencih, in »pristno« slovensko besedo, ki bi jo poznali prej ob hrvaški meji prebivajoči, saj je bil njegov cilj, da bi bil razumljiv vsem Slovencem. To bi bilo mogoče potrditi na podlagi raziskovanega gradiva za nekaj samostalniških dvojičnih prirednosti, pri katerih se povezuje po polnoma sopomenski besedi. Za glagolske dvojične prirednosti se to ne da tako potrditi, vsekakor so tu opazni kalkirani prevodi iz nemščine, ki bi lahko imeli podobno vlogo, gori perprauiti ali pod se perprauiti. Sicer enako velja tudi za Dalmatina, pri katerem se pojavljajo tvorbe kot: *gvishnu inu risnizhnu, gnade inu milosti, krafft inu muzh, Kreg inu ardria, mēmranje inu punt, dērshane inu gori vsete, dērshimo inu gori vsamemo, gori vseti inu sposnani, isvira inu semkaj pride*; vsekakor poleg drugih primerov. Kolikor se te besede sploh še čutilo kot germanizmi, oz. kolikor so na določenih področjih samo te – in ne tudi etimološko »bolj« slovenski ustrezniki – bili razumljeni, ni jasno; številni primeri, ki nikakor ne dopuščajo kakršen koli drugojezični izvor ustreznih besed, kažejo, da tako ozadje lahko domnevamo pri marsikaterih dvojičnih prirednostih; njihova poraba, kar se tiče tu raziskovanih besedil, ne more biti načelno ali za večino primerov motivirano s tem.

Protipomenski pojmi so veliko redkejši, toda tudi ti se pojavljajo pri vseh besedilih, npr. *geistlich vnd weltlich* (LUTHADEL), *huda inu dobra* (TRU77). Tu oba pojma rabita vedno kot tvorba dela celote, kar lahko označimo ne kot celoto, temveč z imenovanjem prav teh sestavin (tipično za to: *Stariga inu Noviga Testamenta* namesto Biblije ali Sv. pisma kot poimenovanja za celoto). To ustreza uvo doma omenjenemu polarnemu izražanja, posebne vrste naštevanju ob izpustitvi skupnega pojma. Nadaljnji primeri iz Trubarjevih besedil so: TRUNT77 – *te noterne inu te vunane, sdusho inu stelessom, Vdoleh inu Vgosdeh, iskati inu naiti*.

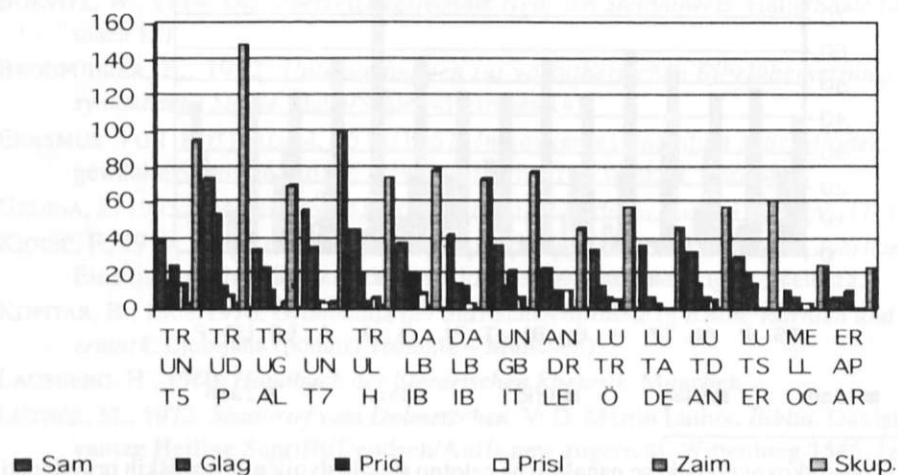
Povsem neodvisni pojmi so v raziskovanih besedilih pretežno kombinacije iz imen in iz imen izpeljani pridevniki, npr. *Windischen vnnnd crabatischen* (UNGBITT), *Dalmatinisch vnd Bosnarisch* (TRU57), *Sceptici et Academici* (LUSERV), *Is Bosne inu is Constantinopola* (TRUDP). Zadnji primer je eden tistih, v katerih dvojična prirednost ni strogo omejena na priredje dveh besed, temveč imata besedi vsakokrat še predlog. Taki primeri pa so redki. Nadaljnji primeri pri Trubarju so v TRUDP: *to Iesuseuo inu to Moiseseuo, dellu inu Kraleustuu, nas inu vsakiga zhloueka, od Iudi inu od starih bab, pismu inu Tolmazhenu, Primosha inu Feliciana, Slovenci inv brati, Veri inu cesti, rezhi inu dati*; v TRUGAL: *Esterraiske inu Slouenske, Boshye slushbe inu druge rizhi, Nembceu inu Galaterieu, redle voiskouane inu sueiste slushbe, Tyranni inu Anticristouimi hlapci, shazati inu imeiti, vuzhiti inu Verouati*; v TRU77: *Bashi inu Turki, Bogu inu ludem, Cristusu inu S. Paulu, Dusho inu blagu, Eno h inu Elias, Gedeona inu Sams ona, Mahometa inu Papeshe, Noe inu Lota, Oblube inu Nauuki, Papeshnikih inu Turkih, Prerok inu Anticrisht, Shaz inu Isuelizhane, tu Sonce inu ta Luna, Vukum inu hynauszhino, zaihnom inu lashom, misliti inu vprashati, vstaieti inu regirati*.

3 Preglednici in grafija

3.1 Vezniške dvojične prirednosti z *in* (v odstotkih)

Besedilo	Sam.	Glag.	Prid.	Prisl.	Zaim.	Skupaj
TRU57	38	16	24	14	2	94
TRUDP	73	53	13	8	2	149
TRUGAL	33	22	10	0	4	69
TRU77	55	34	4	3	4	100
TRULHM	45	18	4	6	1	74
DAL_D	37	13	19	9	1	79
DAL_S	42	15	13	3	0	73
UNGBITT	36	13	21	6	0	76
ANDRLEI	22	2	11	11	0	46
LUTRÖM	33	13	6	5	0	57
LUTADE	36	7	3	0	0	46
LUTDAN	32	14	6	5	0	57
LUSER	29	18	14	0	0	61
MELLOC	11	7	3	3	0	24
ERPARA	6	7	10	0	0	23

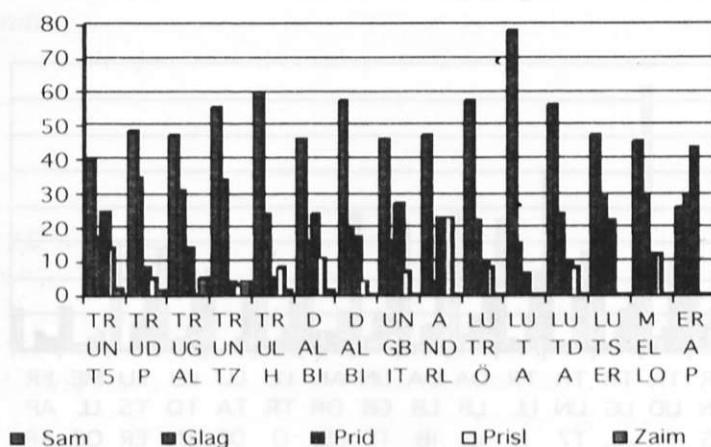
Vezniške Dvojične Prirednosti z IN

3.2 Vezniške dvojične prirednosti z *in* (v odstotkih)¹³

Besedilo	Sam. 13 (%)	Glag. (%)	Prid. (%)	Prisl. (%)	Zaim. (%)
TRU57	40	17	25	14	2
TRUDP	48	35	8	5	1
TRUGAL	47	31	14	0	5
TRU77	55	34	4	3	4
TRULHM	60	24	5	8	1
DAL_D	46	16	24	11	1
DAL_S	57	20	17	4	0
UNGBITT	46	16	27	7	0
ANDRLEI	47	4	23	23	0
LUTRÖM	57	22	10	8	0
LUTADE	78	15	6	0	0
LUTDAN	56	24	10	8	0
LUSER	47	29	22	0	0
MELLOC	45	29	12	12	0
ERPARA	26	30	43	0	0

Vezniške Dvojične Prirednosti z IN
(besedni delež v %)

¹³Ti odstotkovni podatki se nanašajo na celotno število dvojičnih vezniških prirednosti v ustreznem besedilu.

4 Za konec še enkrat najvažnejši izsledki razčlenbe. Potrdilo se je, da je stil Primoža Trubarja v slovenščini in nemščini zaznamovan z naklonjenostjo pleonastičnim zgradbam, posebno dvojičnim vezniškim zvezam z *in*. V njegovih slovenskih besedilih je večji delež glagolskih dvojnih prirednosti kot v nemških – kar za Dalmatina že ne velja več –, in celotnostno lahko ugotovimo, da se težišče v raziskovanih Trubarjevih delih s časom premešča z pridevniških in prislovnih k samostalniškim in glagolskim dvojnimi prirednostim: v TRU57 je bilo vseh dvojičnih prirednosti samo 57 % samostalniških ali glagolskih (ta vrednost ustreza približno vrednostim v Ungnadovih in Andreaejevih besedilih), medtem ko je njihov delež v Pismu Kranjskemu deželnemu glavarju že 84 %, podobno kot v slovenskih besedilih, kjer je že na začetku 80 %. Tudi Lutrova besedila imajo vrednosti okrog 80 %. Predvsem samostalniške prirednosti imajo pri Trubarju skupaj zelo velik delež besed, ki se med seboj pomensko dopolnjujejo, in sicer posebno pogosto na bogoslovnem pomenskem polju. V nasprotju z drugimi avtorji Trubar širi rabo dvojičnih prirednosti v raziskovanih besedilih celo vse do zaimkov.

LITERATURA

- AHLZWEIG, C., 1994: *Muttersprache – Vaterland: Die deutsche Nation und ihre Sprache*. Opladen.
- ANDRAE, J., 1586: *Christliche Leichpredig, Bey der Begräbnus des Ehrwürdigen vnd Hochgelehrten Herrn Primus Trubern*. Tübingen.
- ARBUSOW, L., 1963: *Colores rhetorici. Eine Auswahl rhetorischer Figuren und Gemeinplätze als Hilfsmittel für akademische Übungen an mittelalterlichen Texten*. Göttingen, 2. izd.
- BORVITZ, W., 1914: *Die Übersetzungstechnik Heinrich Steinhöwels*. Halle/Saale (=Hermæa 12).
- BRODFÜHRER, E., 1922: *Untersuchungen zur vorlutherischen Bibelübersetzung. Eine syntaktische Studie*. Halle/Saale (=Hermæa 14).
- ERASMUS VON ROTTERDAM, 1516/1967: *In novum testamentum praefationes*. Ausgewählte Schriften, Bd. III, prev., izd. Gerhard B. Winkler. Darmstadt.
- GRDINA, I., 1993: Začetki slovenske književnosti, *Slavistična revija* 41 (1993). 77–129.
- KIDRIČ, F., 1919: *Die protestantische Kirchenordnung der Slovenen im XVI. Jahrhundert*. Eine literarisch-kulturhistorisch-philologische Untersuchung, Heidelberg.
- KOPITAR, B., 1808/1970: *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*. Ljubljana (ponatis Trofenik – München).
- LAUSBERG, H., 1960: *Handbuch der literarischen Rhetorik*. München.
- LUTHER, M., 1972: *Sendbrief vom Dolmetschen*. V: D. Martin Luther: *Biblia*. Das ist: Die gantze Heilige Schrifft/Deudsch/Auffs new zugericht. Wittenberg 1545. Izd. H. Volz, sodeloval H. Blanke. Darmstadt.
- MELANCHTHON, Ph., 1521/1993: *Loci communes rerum theologicarum, seu Hypotyposes*

- theologicae*. Wittenberg. Prev., izd. Horst Georg Pöhlmann, Gütersloh.
- POGAČNIK, J., 1968: Stilprobleme im slowenischen Reformationsschrifttum. *Abhandlungen über die slowenische Reformation*. Literatur – Geschichte – Sprache – Stilart – Musik – Lexikographie [sic!] – Theologie – Bibliographie. Ur. Branko Berčič. München. 90–110.
- POGORELEC, B., 1972: Trubarjev stavek, v: *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture* VIII (1972). 305–321.
- RAECKE, J., 1995: Er sich des schwären Wercks/nämlich die Haußpostill D. Martini Lutheri/in die Windische Sprach zu vbersetzen vnderfangen – 'Windisches' in der 'Windischen Sprach' der Truberschen Hishna Postilla. *Ein Leben zwischen Laibach und Tübingen – Primus Truber und seine Zeit*. Intentionen, Verlauf und Folgen der Reformation in Württemberg und Innerösterreich. Ur. Rolf-Dieter Kluge. München. 382–413.
- RAJHMAN, J., 1986: *Pisma Primoža Trubarja*. Ljubljana.
- RIGLER, J., 1968a: *Začetki slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana.
- 1968b: Über die Sprache der slowenischen protestantischen Schriftsteller des 16. Jahrhunderts. *Abhandlungen über die slowenische Reformation*. Literatur – Geschichte – Sprache – Stilart – Musik – Lexikographie [sic!] – Theologie – Bibliographie. Ur. Branko Berčič. München. 65–89.
- RÜCKERT, H., 1875: *Geschichte der neuhochdeutschen Schriftsprache*. Bd. 2. Leipzig.
- RUPEL, M., 1962: *Primož Trubar. Življenje in delo*. Ljubljana.
- SAJOVIC, T., 1986: Retoričnost in besedilnost Trubarjeve pridige. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. (=Obdobja 6). Ljubljana. 499–513.
- SCHULTE-KEMMINGHAUSEN, K., 1927: *Die Synonyme Jakob Schöppers*. Studien zur Sprachgeschichte Dortmunds.
- STOLT, B., 1969: *Studien zu Luthers Freiheitstraktat mit besonderer Rücksicht auf das Verhältnis der lateinischen und der deutschen Fassung zueinander und die Stilmittel der Rhetorik*. Stockholm.
- STOLZ-SCHMALZ, 1910: *Lateinische Grammatik*. Laut- und Formenlehre; Syntax und Stilistik. München.
- TOPORIŠIČ, J., 1993: Jakoba Riglerja teza o začetkih slovenskega knjižnega jezika. *Slavistična Revija* 41 (1993). 449–464.
- TRUBER, P., 1989: *Deutsche Vorreden zum slowenischen und kroatischen Reformationswerk*. Ur. Oskar Sakrausky. Wien-Ljubljana.
- 1577: *Noviga testamenta pusledni dejl*. Tübingen.
- 1561: *Svetiga Pavla ta dva listy htim Corintariem inu ta htim Galatariem*. Tübingen.
- 1557: *Ta prvi dejl tiga noviga testamenta z Eno dolgo predgovorjo*. Tübingen.
- WELLMER, R (1954): *Sprache und Stil in Luthers reformatorischen Schriften*. Disertacija. Berlin.

SUMMARY

In this paper, a comparative analysis of the binary syndetical coordination or twin formula has been made on the basis of texts by Primus Truber, Martin Luther and some of their contemporaries. Since binary coordinations with OR are very rare, the analysis is focused on constructions with AND. The results show, that the twin formula is not a rhetorical technique applied by Truber only, although he does use it much more extensively than other authors (there are 149 cases of the twin formula in the analysed part of *Ena dolga predgovor*, whereas in a part of Luther's preface to the Epistle to the Romans of the same size, there are only 57). It is interesting to note, that this is the case independent of the language, in which a text is written – binary coordinations can be found in Truber's German texts as well as in his Slovene ones. Consequently, we are not dealing with a means of stylistic expression that is limited to one historical language. It can be noted that in Truber's Slovene text there is a higher percentage of verbal twin formulae (which cannot be said for the texts written by Dalmatin), whereas his German texts excel by an ever higher percentage of nominal ones. Earlier on, adjectival and adverbial coordinations can be found to a higher degree than later, when nominal and verbal constructions are generally preferred (In Truber's preface to the first part of the New Testament (1557), merely 57% of all twin formulae are verbal or nominal, whereas they comprise 84% in the last of the analysed Truber texts, the letter of 1579). It can be said, that the twin formula is used much more often by Truber and his contemporaries than by Luther, Erasmus and Melancthon. Notably these two authors hardly ever use this rhetorical figure, whereas Luther uses it in all of his texts, German as well as Latin (not only in translations from Latin). It seems that the use of the binary coordination depends to a large degree on the writing habit at the time. As far as semantic content is concerned, the following groups can be isolated: synonymical, antonymical, complementary, additive and independent coordinative constructions. With Truber, especially nominal twin formulae are predominantly semantically additive or complementary, verbal coordinations tend to be synonymical. As opposed to the other texts, in those by Primus Truber there are even pronominal twin formulae to be found. There is no reason to conclude, that Truber might have used the twin formula in his Slovene texts solely in order to make unknown terms comprehensible to speakers of various dialects; this may apply to some cases, but not to all: since the twin formula is used also in non-Slovene texts by the same author, it can be concluded that he used it with rhetorical and stylistic intentions, as did other authors at the same time.